

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi*

Erdem ÖZDEMİR*

Özet

Makedonya Türkleri bu coğrafyada geçirdikleri yüzyıllar boyunca kültürel kimliklerini önemli ölçüde korumuştur ve bu koruma özel bir gayretten öte, kültürel izolasyonla gerçekleşmiştir. Bugün dahi kırsalda sürdürüldükleri geleneksel yaşam biçimleri içerisinde var olan müzikleri, Türk Müziğinin bir parçası olan, Batı kolunu temsil etmektedir. Kent merkezli müzik gelenekleri ise düğün, kına vb. eğlence bağlamının yanında cami ve tekke müzikleri ile aktif bir şekilde sürdürülmektedir. Kentli ve kırsal bağlamın belirli ölçülerde birleştiği ancak kırsal odaklı dini müziklerin temsilinde Bektaşi köylerinde devam eden törensel müziksellik öne çıkmakta ve çalışmamıza konu olan Pirlepe ilinin Kanatlar Köyü, bu yönüyle temsil kabiliyetini elinde tutmaktadır.

Merkezi Anadolu olan ve bir Türk tarikatı olarak bilinip sürdürülen Bektaşilik, Balkanlara, Gazi Alperenler olarak da zikredilen Türkmen Bektaşi babaları ve onların ardı sıra yürüyen Türkmen halk ile gelmiş ve önemli ölçüde etkin olmuştur. Günümüzde Makedonya'da kurumsal anlamda da temsil edilen Bektaşilik, içerisinde Nefes adı verilen, yolun töresini aktarmak için Bektaşi ulularınca yazılmış şiirler ve bu şiirlerin ezgilerinin seslendirildiği dönemsel törenlerle Kanatlar Köyünde dini temsilini sürdürmektedir. Bu makale, Makedonya Bektaşilerinin ve özelde Kanatlar Köyü Dikmen Baba Tekkesi mensuplarının icra ettikleri törensel müzikleri yani nefesleri, müzik odağında kültürel olarak incelemeyi hedeflemiştir.

Bu çalışmanın odağında 2022 yılının ağustos ayında gerçekleştirilen alan araştırmasından elde edilen verilerin yorumlanması yer almaktadır. Zincirleme görüşme, gözlem, kaynak, alan ve kültürel yüzey taraması gibi yöntemlerin öne çıktığı çalışmada konu ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgili kimi kavramlara da açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

*Makale Geliş Tarihi: 20 Kasım 2023/ Makale Kabul Tarihi: 26 Aralık 2023

*Makale BUÜ BAP birimi SGA-2022-1041 kodlu proje **Makedonya Türklerinin Geleneksel Müziklerinin Derleme ve Analizi** yoluyla Yazılı, Görsel ve İşitsel Kaynak Oluşturma Projesi kapsamında gerçekleştirilen saha çalışmasının çıktısıdır.

** Doç. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuarı, Disiplinlerarası Türk Dünyası Müzikleri Anabilim Dalı, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4964-8134>

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

Anahtar Kelimeler: Makedonya Türkleri, Kanatlar Köyü, Bektaşilik, Bektaşi Müziği

**Investigation of Bektashism and Bektashi “Nefes” in the Macedonia Kanatlar
Village Sample**

Abstract

Macedonian Turks have preserved their cultural identity to a great extent throughout the centuries they have spent in this geography, and this preservation has been realised through cultural isolation rather than a special effort. Even today, their music, which exists within their traditional life style in the countryside, represents the Western branch of Turkish Music, which is a part of Turkish Music. On the other hand, urban-centred music traditions are actively maintained with mosque and tekke music in addition to the entertainment context such as wedding and henna ceremonies, etc. The urban and rural contexts are combined to a certain extent, but in the representation of rural-oriented religious music, the ceremonial musicality that continues in Bektashi villages comes to the fore and the Kanatlar Village of Pirlepe province, which is the subject of our study, retains its representation ability in this respect.

Bektashism, which is centred in Anatolia and is known and maintained as a Turkish *tariqa*, came to the Balkans together with the Turkmen Bektashi babas, who are also referred to as Gazi Alperens, and the Turkmen people who followed them, and became effective to a significant extent. Today, Bektashism, which is also represented in Macedonia in an institutional sense, continues its religious representation in Kanatlar Village with periodic ceremonies in which poems written by Bektashi elders to convey the ritual of the path, called *nefes*, and the melodies of these poems are performed. This article aims to culturally analyse the ceremonial music performed by the Bektashis of Macedonia and in particular the members of the Dikmen Baba Tekke of Kanatlar Village, namely the *nefes*, in the focus of music.

The focus of this study is the interpretation of the data obtained from the field research conducted in August 2022. In the study, in which methods such as chain interview, observation, source and field cultural surface scanning come to the fore, some concepts directly and indirectly related to the subject were also tried to be clarified.

Keywords: Macedonian Turks, Kanatlar village, Bektashism, Bektashi Music

Giriş

Makedonya, hem Karadeniz’in kuzeyinden 4. yüzyıl itibarı ile gelen Hun, Kuman, Kıpçak Türklerinin hem de 14. Yüzyıl ve sonrasında Osmanlı döneminde bu bölgeye gönderilen Türklerin etkin ve sürekli varlığıyla önemli bir Türk yurdu olma özelliği taşımaktadır. (Hamzaoğlu, 2010: 36-37). Günümüzde Makedonya’daki Türk yoğunluğu ve temsil kabiliyeti Karamanlı yani Oğuz Türkleri üzerinden okunabilmektedir. Türkler, Makedonya’nın pek çok yerinde kentli ve kırsal yaşam alanlarında varlığını sürdürmekte ve kültürel özelliklerini önemli ölçüde koruyabilmektedir. Başkent Üsküp’te “köprü’nün bu tarafı” olarak da adlandırılan Türk bölgesi, kentli yaşam biçiminin temel mecrasını teşkil etmektedir. 2022 yılında Bursa Uludağ

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Biriminin desteğiyle gerçekleştirdiğimiz alan araştırmasında, çalışma sahamızın önemli kısmını Üsküp teşkil etmiştir. 21 günlük saha çalışması boyunca Makedonya'daki Türk il, ilçe ve köylerinin büyük çoğunluğunda bulunmakla birlikte konaklamamız Üsküp'te oldu. Makedonya'nın yüzölçümü bu imkânı sağlıyordu. Halk bağlamından türeyen geleneksel müzik odaklı kültürel çalışmalarda kentli ve kırsal ayrımı, geçerli bir sınıflandırmadır. Kentli müzik kültürü, kurumsallık, profesyonelleşme ve çok kültürlülük imkanları sunmaktadır. Bunun temellindeki ana neden kentin, eğitim ve öğretim imkanlarına sahip olması, genelde üniversitelerin müzik bölümleri, yerel yönetimlerin ilgili birimleri, dernekler ve özel kursların kentlerde bulunmasıdır. Üsküp'te, Türk müziği eğitimi adına bu yapılardan, dernek statüsündeki STK'lar öne çıkmaktadır. Zira mevcut üniversitelerin Türk Müziği eğitimi veren bir birimi bulunmamaktadır. Üsküp'teki Yeni Yol ve Tetova'daki Yeni Hayat dernekleri, Türk müzik ve halk dansları eğitimi açısından köklü ve etkin kurumların başını çekmektedir. Devlet radyosunun ilgili birimleri ise profesyonel müzikselliğin icra boyutunu ve sürdürülebilirliğini sağlayan temel yapılar arasında zikredilebilir zira Makedonya devlet radyosu 1967 (Çelik, 2020: 285) yılından bu yana Türk müziğine yer vermekte ve stüdyo kayıtları ile müziksel belleğe katkı sağlamaktadır. Kırsalda ise müzik hareketliliği Türkiye'de de olduğu gibi yarı profesyonel ve amatör bağlamda sürdürülmektedir. Özellikle düğün ve kına gibi törensel bağlamda icra edilen müzik ve bu müziğin ifasına katılım, kırsalın değişmeyen müziksel hareketliliğini sağlamaktadır.

Kentli müzik bağlamının bir diğer önemli parçasını tekke müziği olarak bilinen dini müzik türü oluşturmaktadır. Türkiye sahasında da genellikle kentli müzik yapısıyla iç içe olan tekkeler, çoğunlukla kültür başkenti olarak zikredilen yerlerde yaygınlık göstermektedir. İstanbul, Bursa ve Konya gibi iller bu duruma birer örnektir. Makedonya Türklerinin tamamı Müslüman ve bugün çoğunlukla Sünni'dir. Üsküp'teki Rufai tekkesi, Ohri ve Struga'daki Halveti tekkeleri ise bu ekolün önemli temsil mekanlarıdır. Bunun dışında ise Balkan Türklerinin tarihsel olarak benimsedikleri bilinen Bektaşilik, günümüzde her ne kadar sınırlı bir sahada değerlendirilebilecekse de önemli izlere ve yer yer belirgin bir temsile sahiptir. Özellikle menkıbevi alperen ve bir Bektaşi Babası olan Sarı Saltuk'un manevi varlığının, Balkan ve özelde Makedonya Türklerinin inanç evreninde önemli akisler bıraktığını söylemek mümkündür. "Sarı Saltık, 13. Yüzyılın ikinci yarısı içinde popüler İslam'ın Balkanlara girişine ve bunun sosyal tabanını teşkil eden bir Türk iskanına adı karışan, gerçek hayatı menkabelerle, efsanelerle iç içe geçmiş bir şahsiyettir" (Ocak, 2021: 7).

Makedonyada Bektaşiliğin etkin olduğu yerlerden biri de Pirlepe şehrine bağlı Kanatlar Köyüdür. "Manastır şehrine 30 km ve bağlı olduğu Pirlepe şehrine 25 km uzaklıktadır. Köyün tarihi hakkında sözlü ve yazılı kaynaklardan edinilen bilgilere göre, tarih sahnesine çıkışının 14. yüzyılın sonları 15. yüzyılın başlarında olduğu öngörülmektedir. Kanatlar köyü, Makedonya'da Türkçe isim kullanabilen önemli köylerdendir" (Balat, 2017: 37). İçerisinde Bektaşi tekkesi bulunan ve dönemsel törenlerin etkin bir biçimde sürdüğü Kanatlar Köyünde Bektaşi dinî törenlerinin müzik odaklı kısımlarından biri olan nefes okuma geleneği halen sürmektedir. Gerçekleştirilen saha çalışmasında yapılan görüşmelerde köy, Türkmenlerin genel yaşamı, Bektaşilik ve buradaki dönemsel uygulamalar hakkında bilgiler toplanmış ve iki kadın kaynak

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

kişiden nefesler derlenmiştir. Bektaşilik, Balkanlardaki gelişimi, Bektaşi müzikleri ve derlenen ezgiler üzerinden gerçekleştirilen kimi değerlendirmeler bu çalışmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Türkiye ve Balkanlar arasında kültürel bir köprü olan Balkan Türkleri ve Bektaşilik, karşılaştırmalı ve tarihsel süreçlerin de değerlendirildiği bir şekilde ele alınmıştır. Bu değerlendirmelerin odağında müzik yer almaktadır.

Müziksel Saha Çalışmalarına Dair Düşünceler

Geleneksel müzik araştırmalarında saha çalışması ve derleme, güncel verilerin elde edilmesi açısından geçerliliği ortadan kalkmayacak bir yöntemdir. Bu yolla edinilmeye çalışılan bilgi, ilgili müzik kültürünün geçmişteki halini anlamayı sağlaması açısından da önemlidir. Burada iki temel yapı araştırılmaya gayret edilir. Bunlardan ilki müziğe profesyonel olarak katılım sağlayanlar diğeri ise amatörlerdir. Profesyonellik, ilgili işi meslek edinmiş kimselere atfedilen bir kavramdır. Geleneksel müzikler özelinde bu kişiler sahne sanatçıları ve yörelerin bazen yarı profesyonel olarak adlandırılması gereken düğün gibi törensel icralarda bulunan müzisyenleridir. Bu kişilerle gerçekleştirilen çalışmalarda elde edilecek müziksel veri her ne kadar seçkin ve değerli olacaksa da profesyonellik, belirli bir yöre veya türe bağlı kalmamayı da beraberinde getireceği için saf ya da duru bir otantizm arayışında, istenilen düzeyde veri elde etmeye engel teşkil edebilmektedir. Bir diğer veri kaynağı olan yapı ise amatörlerdir. Amatör icracılar daha “saf” materyale ulaşma açısından öncelikli sayılabilmektedir, zira işi müzik olmayan ve belirli bir kırsalda hayatını geçirip sözlü kültür ortamından beslenen kişilerin dimağlarında yer alan müzik dağarının, nispeten daha az değişikliğe uğramış olduğu, kişi ve alandan alana değişiklik gösterebilecek olmasıyla birlikte, hipotez olarak kabul görmektedir. Bu kişiler, yörenin müzik edimleri açısından öne çıkan kadın, erkek ya da çocuk fertleri olabilir. Söz konusu kırsalda yaşam süren ve nispeten kapalı sayılabilecek bir sosyokültürel dokuya sahip olan toplumlarda kadınların daha az etkileşime uğramış müziksel bir dağara sahip olduğu genelde kabul gören bir kanıdır. Macar müzik araştırmacısı Janos Sipos’un bu husustaki yaklaşımı ve özellikle Kafkaslar ve Orta Asya’da gerçekleştirdiği saha çalışmaları, özellikle Türk dünyasında amatör bağlamda gerçekleştirilen saha çalışmalarına örneklik teşkil eder (bkz. Janos Sipos’un Türk Dünyası Halk Müziği Arşivi). Ağıtlar, ninniler, kına havaları, ilahiler, nefesler, çocuk tekerleme ve şarkıları gibi en temel halk müzik örnekleri, çoğunlukla kadınların kültürel taşıyıcı olduğu bir bellek koridorundan ve çokça değişikliğe uğramadan aktarılabilmektedir. Nota ya da ses kayıt imkanları olmadığında, derlenen bir ezginin geçmişteki haliyle sağlamsının yapılamaması nedeniyle neyin ne kadar eski ve otantik olduğu hakkında kesin bir hükme varmak imkânsız gibidir ancak birden fazla kaynaktan elde edilen bu tür verilerin karşılaştırılması, “kuvvetli tahmin” yürütme bakımından önemlidir. Yine de geçmişteki göç, evlilik ve askerlik gibi doğal etkileşime sebep olan faktörleri ve iletişim imkanlarının doruğa ulaştığı son yüzyıldaki yoğun etkileşimi göz önünde bulundurduğumuzda saf, arı bir müziğin olduğunu iddia etmenin imkansızlığını belirtmiş olalım.

Sözlü Kültürün Müziği

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

Müzik, pek çok toplum için kültürel aktarımın sağlandığı sözlü yapının muhafazalı bir koridorudur. Elbette temelde mesaj, yani söz vardır. Hikmetli anlamlar içeren sözlerin saklanıp aktarılmasında tercih edilen öncelikli yöntem ise manayı içeren sözlerin şiirleştirilmesi ve deyimleştirilmesidir. “Sözlü biçimlenen düşünce geliştikçe hazır deyişlerin kullanımı da daha ince bir ustalık kazanır. Bu, tüm sözlü kültürler için geçerlidir” (Ong, 1995: 50). Kimi zaman şiir (destan, koşma, mâni) kimi zamansa deyim, atasözü, hikmet şeklinde adlanan bu kalıp ifadeler, sözlü kültürün ön planda olduğu toplumların kültürel belleğinin yeniden töresel inşası için temel hatırlatıcıları ve sürekli hazır bulunan ilham kaynakları olmaktadır. “Kalıplaşmış deyişler düşüncenin çekirdeğidir. Bu biçimde oluşturulmayan, yani tekrar içermeyen ve belli standartlara çekilemeyen hiçbir düşünce uzayıp gitmez” (Erol, 2018: 107). Şiirin aslında sanatsal kaygılardan ziyade işlevselliğe dönük yönüne örnek olan birebir ezberlenebilme işlevi, bu başarısını konsantre hale getirilmiş ifadelerle yüklenen güçlü, estetik anlam ve metrik yapısına da borçludur. Bu ezber ve aktarım sürecinin bir farklı boyutu olarak ezgilerden yararlanmayı tercih ettiğimizde, artık müzik yapmaya başlamış oluruz. Burada müziğin kökenini ve önce söz mü yoksa müzik mi vardı gibi tartışma konularını göz ardı ederek, sözün müzikle işlevsel birlikteliği üzerinde durduğumuzu ifade edelim. Erol’un Ong’dan (1993) aktardığı Japonya örneği, bu açıdan önemlidir. “Japonya’da sürdürdüğü geniş çaplı araştırmasına dayanarak Eric Rutledge, bugün korunmasına karşın gittikçe sönen Japon geleneğine ait Heikenin Öyküsü sözlü anlatısının birkaç müzikle söylendiğini bildirir. Anlatı ve çalgılı bölümlerini çıraklar, ufacık yaşta, usta halk ozanlarıyla çalışarak ezberlerler” (Erol, 2018: 110). Bu örnek akla ilk olarak ustalarının ağzından duyarak “Koroğlu”, “Mahmut ile Mahbub”, “Koçak Nebi”, “Garip ile Şahsenem” gibi destansı türkülerini ve hikayelerini ezberleyen Türk Aşıklarını getirebilir. Ancak Kırgız Türklerine ait ve Dünyanın en uzun destanlarından kabul edilen Manas Destanı bu duruma daha belirgin bir örnek olabilir zira Manasçılık Kırgız Türkleri arasında ayrı bir performans alanı ve itibar makamıdır. Burada ilginç olan Manasçıların, şiirsel, ritmik okuyuşu geleneksel bağlamda ve istisnai örnekler dışında, ezgilendirmeye ihtiyaç duymamış olmasıdır. Yine de bir müzik edimi maksadı taşımamakla beraber, Manas performanslarında bir iki perde aralıklı ezgisel yapılar hissedilebilmektedir. Tabi Manasçılıkta maksat kısa sürede, teatral anlatımla çokça metin okumak olduğundan, günümüz anlayışına göre bir müzikalite kazandırmak, işin doğasını da değiştirebilir. Buna Manas destanının kimi kaynaklara göre beş yüz bin dördüğe varan devasa hacminin zamansal ve performatif yükü eklendiğinde, bu ezgisiz (nonmusical) tarzın tercihi anlaşılabilir. Manas destanının belirli bölümleri yakın zamanda, bestelenmiş şekilleriyle de icra edilmektedir ancak bu, hem yeni bir uygulama hem de destanın belirli kısımlarını içermektedir. Anadolu’da ve Balkanlarda etkinliği halen süren Alevi-Bektaşi erkânlarında Dedenin okuduğu gülbenkten, zakirin seslendirdiği nefese, niyaz ve selamlamalarda karşılıklı söylenen sözlerden, sohbetle kullanılan özdeyişsel ifadelerle kadar her aşamada kalıplaşmış metinler karşımıza çıkmaktadır. Bektaşiler de pek çok dini ve kültürel yapı gibi müziği bu diyalog ortamının temel ve işlevsel bir taşıyıcısı olarak görmüşlerdir. Zaman içinde bir dağar oluşturan bu müziklerin, geneline Nefes denmekte ve bu ifade Türkiye’de olduğu gibi Makedonya Bektaşilerinde de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Türkler, Bektaşilik ve Balkanlar

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

Balkanların Türkleşmesi ve İslamlaşmasında öncelikli payın verildiği Bektaşi dervişleri, Türkistan'dan ve Horasan'dan Anadolu'ya oradan da Balkanlara yayılan ve Türkmenlerin İslam'ı yorumlama biçimi olarak zikredilen inanış biçiminin öncül şahsiyetleri olmuştur. Horasan Erenlerinden ve Hoca Ahmet Yesevi ekolünün takipçilerinden olup Anadolu ve Balkanlara kadar uzanan bir sufi ve örgütsel başarının mimarı olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin yolundan gidenlerin içinde bulunduğu ekole verilen ad olan Bektaşilik, uzunca bir dönemi etkileyebilmiş bir "Türk Sufizm" hareketidir. Bektaşiliğin vücuda geliş süreci Babai isyanı, Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılışı, Beylikler dönemi ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna tanıklık eden bir zaman dilimini kapsamaktadır. Aşık Paşazadenin Tevârîh-i Âl-i Osman'ında belirttiğine göre 1239 yılında Babai isyanına katılan Bektaş, aynı isyanda kardeşi Minteş'in ölümü ve isyanın da bastırılmasının ardından Solucakarahöyük, bugünkü adıyla Hacı Bektaş ilçesine yerleşerek irşad faaliyetlerini başlatır. Sonrasında 16. Yüzyılda Balım Sultan tarafından daha belirgin şekilde teşekkül eden Bektaşilik büyük bir tarikata dönüşür (Atalay, 2015: 54). Pek çok Türkmen babasını bünyesinde yeşertip onların edebi, sanatsal ve hümanistik yüksek becerileriyle gelişen Bektaşilik, bir yanılla kentli yapısını sürdürürken diğer yanılla da kırsalda yaşam süren yarı konargöçer Türkmenlerin inanış biçimleri ile yoğrulmuş yaşamlarının kimliksel ifadesi de olmuştur. Ayrıca Bektaşilik Osmanlı ordusunun en seçkin ve güçlü birimi olan Yeniçeri ocağının manevi yapısını temsil etmiştir. "13. Yüzyılda her sınıfın, yaşamış ve geçmiş, yahut da hayalden doğmuş erenlerden birini kendisine pir sayması Fütüvvet temellerindedir. ... Yeniçeri ocağı da Gaziler Serdarı Hacı Bektaş'ı kendisine pir saymadaydı" (Gölpınarlı, 1963: 3).

Bektaşilik, yüzlerce yıldır Anadolu'ya akın eden Oğuz grupları arasında yayılmıştır. Bu, nispeten kolay benimseyişin nedeni, Türkmenlerin İslam'ı kabul ve uygulama biçimlerinin henüz İslam öncesi gelenekleriyle farklılaşmamış olmasıdır. Melikoff, "Alevilerde ve Bektaşilerdeki şamanca kalıntılara ilk olarak Fuad Köprülü işaret etti" demiş devamında "Kuş inanışları (kült), Bektaşi velilerin kuş görünüşü altındaki kerametleri; ağaç ve taş inanışları, su kaynaklarının kutsallığı; sakal kesmek ve sarkık bıyıklar bırakmak... Ayin-i Cem ve şaman merasimleri arasındaki benzer noktalar..." gibi ifadeleri ve ilgili kitabındaki çok sayıda benzer açıklamaları ile konuya değinmiştir (Melikoff, 2021: 119). Gerçekten de çalışmamızın sahası olan Kanatlar köyüne adını veren Bektaşi velisinin bu köye uçarak geldiğine inanıldığından köyün bu adı almış olduğu kabul edilir (Cem Demiroski, Kişisel görüşme, 2022). Melikoff'un çalışmasında dikkat çektiği bir diğer yaygın inanış, bir dervişin, üstadının çok uzak bir diyara gönderdiği kıvılcımın peşinden giderek düştüğü yerde kendi tekkesini kurması şeklindedir. Bu olayın aynısı hem Kanatlar Köyü manevi önderi Dikmen Baba, hem de Bursa'nın İnegöl ilçesindeki Şehitler köyünün manevi önderi Hasan Dede için anlatılmaktadır. Bu ve benzeri kültürlerin Anadolu'da Alevilik, Balkanlarda Bektaşilik sözlü geleneğinde yaşıyor olması, Anadolu'da Alevilik olarak anılan inanış biçiminin neredeyse aynısının Balkanlarda Bektaşilik adı altında yaşanıyor olmasıdır.

Bektaşilik tüm kaynaklarda geçtiği gibi bir tarikat olsa da Anadolu Türkmenlerinin inançlarıyla harmanladıkları yaşam biçimini ifade eder ve yaşam biçimleri, din ve anlayış değişimiyle tamamen farklı hale gelmemektedir. Türklerin Uluğ Türkistan'dan getirdikleri ve İslam inancı ile de yoğrulmaya başlayan "şey" aslında öncül inanışın kalıntılarından ziyade yaşam biçiminin yeni inanış içerisinde sürdürülmesi olarak da görülmelidir. Bu nedenle şamanca, tengrici gibi dini

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

kimliği ifade eden yapılardan ziyade, tanımlamada bunları da kapsayan Türk kültür evrenini incelemek daha anlamlı olacaktır. Zira ilgili toplumun önemli kısmı kırsalda, kadının da sosyoekonomi içerisindeki etkin rolüyle hayvancılık, tarım vb. meşguliyetle yaşam sürdürmektedir. Önemli bir kısmının okur yazar olmadığı düşünülüyorsa, “yeni dinin”, kendine özgü normlarıyla toplumun sosyal ve kültürel yaşamına ne kadar sindiği ve onu ne kadar değiştirdiği, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Günümüzde ve yakın geçmişte ideolojik çevrelerde Alevilik hep gündemin ilk maddelerinden biri olmuştur. Özellikle 1970 sonrası sağ ve sol odaklı ayrımın içerisinde sol görüşe daha yakın bir pozisyon alan Aleviler (tamamı değil elbette), günümüzde ise kültürel hayatlarında sürdürdükleri kimi “Asyatik” söylem ve uygulamalarla “Türklüğün özü”, “öz Türk”, “gerçek Türk” gibi tanımlamalarla sağ ve sol ideolojilerden bağımsız şekilde Türkçü zeminde değerlendirilmeye başlamıştır. Cemlerinde Türklerin müziksel kimliğinin öncül çalgısı olan bağlamanın çalınması, okunan deyiş, nefes ve semahların tamamının ve edilen duaların (gülbenk) Türkçe olması (Erol, 2018: 134), yolun öncül ulularından Hoca Ahmet Yesevi’nin meclislerine atıfla kadın ve erkeğin bir arada durması gibi dini pratiklere hamledilebilecek hususlar nedeniyle “Araplaşmamış” Türk Müslüman olarak görülmektedirler. Ayrıca Ocak’ın kitabında alıntılıdığı “Kerbela olmasaydı da Alevilik olacaktı” sözü ve kendi ifadesiyle “Aleviliğin kökeninin ve doğuşunun ne hilafet kavgalarıyla ne bu kavgaların cereyan ettiği mekan ve zamanla uzak yakın en ufak bir ilişkisi yoktur. Alevilik, o zamanlar hiç şüphesiz ki adı bu olmamakla beraber, Hz. Ali kültüründen tamamen uzak bir şekilde 10. Yüzyılda Türklerin İslamiyet’i kabule başlamaları ile birlikte doğan ve gelişmeye başlayan bir sürecin ürünüdür” (Ocak, 2018: 212) yaklaşımı yukarıda açıklamaya gayret ettiğim hususu başka bir açıdan destekler niteliktedir. Zaman içerisinde, kimi yapısal farklılıkları olmakla birlikte Türkmenlik, Kızılbaşlık ve Alevilik olarak da adlandırılmaya başlanan bu yaşam ve kavrayış biçimi, günümüze değin pek çok çalışmanın konusu olmuştur. Devşirme sisteminin etkin kullanıldığı Yeniçeri ocağına katılan gayr-ı Türklerin de Bektaşiliği benimsemesi, bu yola Türklerin dışından katılımın sağlandığı istisnai bir süreci teşkil eder. Bir Türk tarikatı ve yüzyıllar ötesinden uzanan bir Türk kültür koridoru olarak da tanımlanabilecek olan bu yapı, belki de tek gayrı Türk yapılanmasını Balkanlarda, Arnavut Bektaşiler ile sağlamıştır. Müslüman Arnavutların sadece bir kısmının Bektaşiliği benimsemiş olmasına karşın Bektaşilik evreninde göz önünde bulunmaktadır. Tetova ya da Türkçe söyleyişle Kalkandelen ilinde 16. Yüzyıldan bu yana faaliyet gösteren Harabati Baba Bektaşi Tekkesi, uzun zamandır, Arnavut olan ve görüşmemizde “ben postnişin değil, dervişim” diyen Abdülmüttalip Bekiri’nin manevi riyasetinde idame olunmaktadır. 2022 yılının Muharrem ayında görüşme için uğradığımız tekkede, matem ayına mahsus Arnavutça metinlerin okunup konu ile ilgili sohbet edildiği bir meclise katılma şansımız oldu. Görüştüğümüz Arnavut kökenli mensuplarının çoğunun Türkçe biliyor olmaları ve birlikte çalıp söylediğimiz Türkçe Muharrem ağıtlarına eşlikleri, Türk kültür çevresine kısmi yakınlıklarına bir delil niteliğindedir. Bu yakınlığın temelinde Müslüman olmaları ve özellikle Bektaşilik ile temaslarının bulunması yatmaktadır. Görüldüğü üzere Arnavutların Bektaşilikle tanışmaları iki ayrı başlıkta ele alınabilir. Birincisi tanışma I. Murat döneminde kurulan Yeniçeri ocağının kendisine manevi pir olarak seçtiği Hacı Bektaş-ı Veli ve benimsediği öğretisi sonucunda ocağa alınan Balkanlı Arnavut devşirmeler ile gerçekleşmiştir (Afmataj, 2009: 47). Bu sürecin

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

günümüzde Arnavutların Bektaşiliği kabulüne ne denli etkisi olduğu hususu önemlidir, zira ikinci tanışmanın gerçekleştiği, Bektaşi babalarının Balkanlardaki faaliyet süreçlerinin, bu coğrafyada yaşayan sayısız halktan sadece Arnavutları etkilemiş olmasına açıklık getirebilecek niteliktedir. Balkanlarda Türk olamayan halklar içerisinde Müslüman olmuş iki yapı öne çıkar. Bunlar Arnavutlar ve Boşnaklardır. Bektaşilik ise Türkler dışında çoğunlukla Arnavutlarla anılmaktadır. Bu benimseyişin sosyal, kültürel, tarihsel ve dini boyutları, uzmanları tarafından etraflıca ele alınmaya değer bir konudur. Ayrıca Boşnak Müslümanların genelde Türkçe bilmiyor olmalarının yanında Arnavut Bektaşilerinin bazılarının Türkçe konuşabiliyor olmaları da Bektaşiliğin bir etkisi olarak değerlendirilebilir zira pek çok defa ifade ettiğimiz üzere bu yolun tüm yazılı kaynakları ve dili Türkçedir†.

Görsel 1. Derviş Abdülmüttalip Bekiri, Harabati Baba Bektaşi Tekkesi Tetova

Özü ve yapısı itibarı ile kentli bir oluşum olan Bektaşilik, Anadolu kırsalında Alevilik olarak yaşamakta ve mensupları kendilerini Alevi-Bektaşi olarak tanımlamaktadır. Köprülü'nün ve Atalay'ın (2015), "köy Bektaşileri" olarak adlandırdığı Aleviler (s. 99), bu ikili adlandırmada Aleviliği önceleyerek öz tanımlama yapmaktadırlar. Melikoff'a (2021) göre 19. Yüzyıla kadar kaynaklarda yer almayan Alevi adlandırması (s. 34), günümüzde belirgin bir kimlik adı olmuştur. Türkiye Alevi Türkmenlerinin neredeyse tamamı aynı zamanda Bektaşi'dirler ancak kendilerini tek bir ifadeyle tanımlamaları gerektiğinde bu ifade genellikle Alevilik olmaktadır. Saha çalışmasında görüşmeler gerçekleştirdiğimiz Makedonya Bektaşileri ise Alevi olmayı reddetmemekle birlikte ilk öz tanımlama ifadesi olarak Bektaşiliği tercih etmektedirler. Kendisinden nefes kaydettiğimiz Atem hanımın bize bir kaç kez "siz Bektaşi misiniz? (kısa bir

† Dili ile Türkçe, müziksel yapısı ile Türk müziği ürünü olan Bursalı Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerifi, Makedonyalı Müslüman Arnavutlarca hem çeviri hem bu metin örnek alınarak Arnavutça yazılmış haliyle, Türk müziksel yapısını yoğunlukla çağrıştırarak ancak kimi farklılıkların da olduğu bir biçimde, dini bağlamda seslendirilmektedir. Bu konu, yine aynı saha çalışmasına dayalı bir makalede işlenmiştir. (Arslan, 2023: 27-42)

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

sükunetten sonra) Alevi misiniz? soruları, bu iki kavramı belki de çok belirgin olmayan biçimde bağımsız gördükleri kanaatini uyandırmaktadır. Pambo hanımın köy ahalisinden bahsederken “Sünnisi de var, Bektaşisi de” ifadesini de bu bahiste önemli bulmaktayız. Bu durumlardan, söylem olarak Aleviliğin temelde Türkiye Türklerine özgü bir öncelikli öz tanımlama olduğu sonucu çıkabilmektedir. Yeri gelmişken, Osmanlı, Bektaşilik ve Balkanlar söz konusu edildiğinde karşımıza sıklıkla çıkan Türkleşme ve İslamlaşma kavramlarının özellikle Türkleşmek ile ilgili kısmının, insanlar ve halkların değil coğrafyanın demografik kimliğinde gerçekleşen bir değişimi işaret ettiğini vurgulamak gerekmektedir. Gerek Anadolu gerekse Balkanların Türkleşmesi, gerçekleşen askeri, insani başarılar ve fetihler sonucunda Oğuz boylarının bu yerlere akın akın gelişlerini ifade etmek için kullanılmaktadır ve kullanılmalıdır, zira daha önce başka bir soya mensup iken sonradan Türk olma gibi bir sürecin genel manada ve belirleyici ölçekte gerçekleştiğini iddia etmek mevcut tarihsel kaynaklara göre güçtür. “Türkleşme sözcüğü burada mevcut nüfusun dönüşmesini değil, yoğun göçlerle orantısız yapısının değişmesini anlatır. Bir kere dört asır süren kesintisiz savaşlarla nüfussuzlaşmış Anadolu’ya kalabalık Oğuz göçü söz konusudur” (Karatay, 2019: 21). Anadolu’da bu duruma istisna yaratacak örnekler elbette mevcut olabilir ancak günümüzde başka bir soydan gelip Türk üst kimliğini benimseyen hiçbir halkın geldiği kökeni unutmış olması söz konusu değildir. Yani bir Çerkez, Laz ya da Rum’un, Türkçe konuşması, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması onun Türkleştiği anlamına gelmemektedir, zira tüm bu halklar, geldikleri etnik kökeni, kültürel kimlik ve değerlerini bilmekte ve bildiği kadarıyla da sürdürmektedir. Balkanlarda da Türkleşme, buraya özellikle 14. Yüzyılda yoğunlaşan Türk göçleriyle gerçekleşmiştir. İslamlaşma, elbette başka bir durumu ifade eder. Herhangi bir dinin doğru temsil ve tebliği ile insanlar bireysel hatta kitlesel olarak dinlerini değiştirebilir. Tarihte pek çok farklı örnekte bu, erk zoruyla da gerçekleşen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktaysa da balkan Müslümanlığını halen ağırlıklı olarak Türklerin, sonrasında ise Arnavut ve Boşnakların bir kısmının temsil ettiği göz önünde bulundurulduğunda ifade etmeye çalıştığım durum anlaşılabilir olacaktır.

Günümüzde Türkiye’de Bektaşilik her ne kadar kurumsal bir yapıdan ziyade bir kitlesel inanış biçimini temsil ediyor olsa da Balkanlarda Bektaşilik, tekkeleri, kentli ve kırsal mensupları ve gelenekleriyle belirgin bir halde varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de ise bu yapı Alevi-Bektaşi adlandırması altında, ancak daha çok Alevilik olarak benzer kurumsallığı sürdürmektedir. Bunun sonucu olarak Türkiye’de Bektaşi müziklerini ele aldığımızda klasikleşmiş, sınıflandırılmış ve Levin’ in (1996) ifadesiyle “dondurulmuş” (s. 8) bir kanonik repertuar karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın Alevi müziği yaşayan, gelişen ve değişmeye matuf bir yapıyı temsil eder. Makedonya’da ise Bektaşi müzikleri ya da nefesleri Türkiye’deki Alevi müzikleriyle benzer bir durumdadır. Bundan müphem aklımıza “Türkiye’de Bektaşiler nerede ve nasıl müzik yapmaktadır” şeklinde bir soru gelecek olsa, buna Alevilikten bağımsız bir yanıt vermek güçtür, zira yolun merkezi Anadolu olsa da Nevşehir’in Hacı Bektaş ilçesinde her yıl gerçekleştirilen anmalarda müziklerin Aleviler tarafından yapıldığı kolayca görülmektedir. Bu sorgudan çıkarmaya çalıştığım sonuç Türkiye’de Aleviliğin aynı zamanda Bektaşilik; Bektaşiliğin de aynı zamanda Alevilik olduğudur. Her ne kadar Alevi olup Bektaşi olmayan ya da (varsa) Bektaşi olup Alevi olmayan kişi ve grup olabilecekse de bu iki yapıyı birbirinden ayrı düşünmek mümkün görünmemektedir. Bu ayrıntılı bahsi, yukarıda da belirttiğim gibi Makedonya Bektaşilerinde

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

öncelikli kimlik ifadesi olarak Bektaşiliğin zikredilmesinden dolayı açtım. Bektaşi nefesleri bir tekke müziği türü olarak sınıflandırılmaktadır ve Bektaşilik de kent çevrelerinde teşekkül etmiş bir sūfî yapı olarak kabul edilmektedir. Ancak biz saha çalışmamızda kaydettiğimiz türkülerini kent değil kırsal kabul edilen bir köyden ve kendini Bektaşi olarak tanımlayan kişilerden derledik.

Makedonya’da Bektaşilik daha genel bir başlık olan Balkanlar özelinde değerlendirilebilir zira bu bölge Bektaşiliğinin genelinin tarihsel ve kültürel serüveni bir bütündür. Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya ve Kosova Bektaşiliği gibi. İnanışın, yaşam biçiminin, mensuplarının ve önderlerinin büyük çoğunluğunun Anadolu Türklüğüne dayanması bu bütünlüğü sağlamaktadır. Başta Sarı Saltuk gazi olmak üzere, Balkanların çeşitli yerlerine dağılan Türkmen babaları, tüm Balkan Bektaşiliği için yol uluları olarak kabul edilmektedir. Buna karşın her yörenin “daha fazla” benimsediği kişiler elbette mevcuttur. Bu yakınlık ve benimseme, bu uluların kurmuş olduğu tekkeler etrafında şekillenen kültürel söyleme de etki edebilmekte, örneğin okunan nefeslerde geçen adlar, okuyanların bağlı olduğu tekke ulularının adlarıyla değiştirilmektedir.

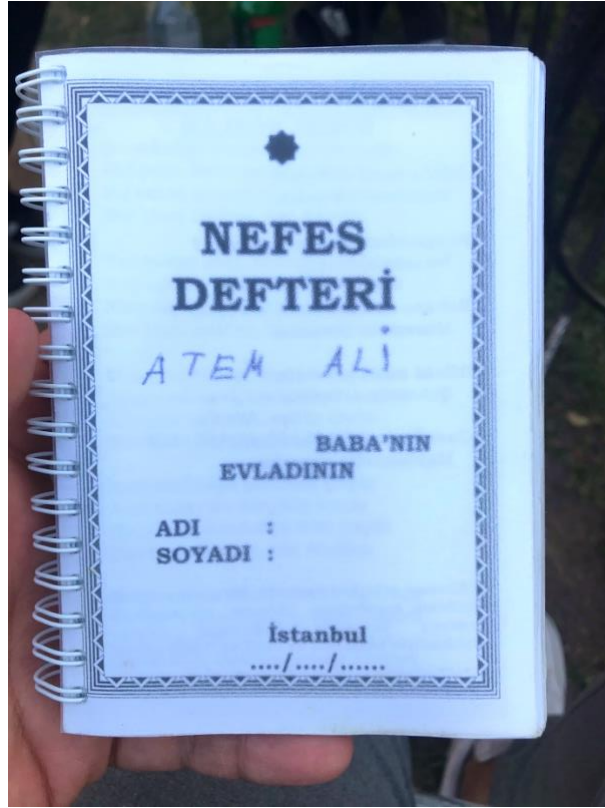
Balkan Bektaşiliği aslında Trakya’dan başlayan bir kültürel yapıyı kapsamaktadır. Trakya’da halen varlığını sürdüren Bektaşi hareketliliği benzer bir kabulleniş biçimi olarak Balkanlara uzanırken bir yönü de Alevilik kimliğiyle Anadolu’ya bakmaktadır. Yukarıda değindiğim yaşam biçimi olgusu ve Anadolu’ya yayılan Türkmenlerin kent ve kırsaldaki kültürel hayatları içerisinde çeşitlenen Bektaşilik, yüzyıllardır kent ağırlıklı bir kabulle gelişimini sürdürmüş, kırsalda bulunup aynı yaşam biçimini sürdüren diğer Türkmenler ise yaklaşık iki yüz yıldır yaygınlık kazanan bir kimlik olarak Alevi şeklinde adlandırılmışlardır (Melikoff, 2021: 34). Aynı kültür ve inanç kökeninden gelip kırsal ve kentli yaşam tarzları içerisinde çeşitlenerek kimlik kazanan bu iki yapıda, Türkiye’de doğal biçimde kimlik ifadesi olarak Alevi-Bektaşi şeklinde bir adlandırmaya gidilmiştir. Bektaşiliğin bir tarikat, Aleviliğinin ise soydan gelme bir kültürel adlandırma olduğu göz önüne alındığında, Aleviliğin Anadolu’da daha net ve somut bir yapı haline geldiği görülmektedir fakat bu durum elbette Bektaşi aileden gelenlerin büyük çoğunlukla Bektaşi olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Sonuçta Balkanlara göçen Türklerle buraya taşınan bir inanış ve biçimi ve kültür olan Bektaşilik, günümüzde halen dar bir sahada olsa da varlığını sürdürmektedir. Makedonya’da Osmanlı hakimiyeti döneminden kalma tekkelerin pek çoğu günümüzde faaldir. Makedonya Bektaşileri bugün kent merkezlerinde belirgin bir yapıyı temsil etmemekle birlikte “Bektaşi köyleri” olarak anılan köylerde inançları ekseninde yaşam sürmektedir.

Kanatlar Köyü, Saha Gözlemleri ve Nefesler

Kanatlar köyü, Makedonya Bektaşiliği bahsinde, bilenler tarafından ilk akla gelen yerlerden biridir. Saha çalışmamızın önemli kısmını oluşturan Türk köyleri içerisinde Bektaşi oluşlarıyla öne çıkan Kanatlar köyü, Türk, İslam ve Bektaşi uygulamalarının halen canlı olduğu ve ritüel pratikler içerisinde müziksel öğelerin öne çıktığı bir köy olarak ziyaret etmeyi önceden planladığımız bir yerdi. Bektaşilik, Balkan Bektaşiliği ve Kanatlar Köyü Bektaşi örgütlenmesi ile ilgili gerçekleştirilmiş pek çok çalışma, alan araştırmamızın öncül ve ardıl bilgi kaynaklarını da teşkil etmektedir. Bizim bu çalışmada odak noktamız bu köyde icra edilen Bektaşi nefeslerinin

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

müziksel dokusunu incelemek ve genel Bektaşi müziği içerisindeki yeri hakkında yorum yapmaktır. Bunu yaparken elbette sakinlerinin çoğunluğunun kendisini Bektaşi olarak ifade ettiği Kanatlarda ve genelde Makedonya Türklerinde Bektaşiliğin kavranışını, varsa Türkiye ile benzerlik ve farklılıklarını ve genel Alevi-Bektaşi evrenindeki karşılığını da değerlendirmek gerekmektedir.

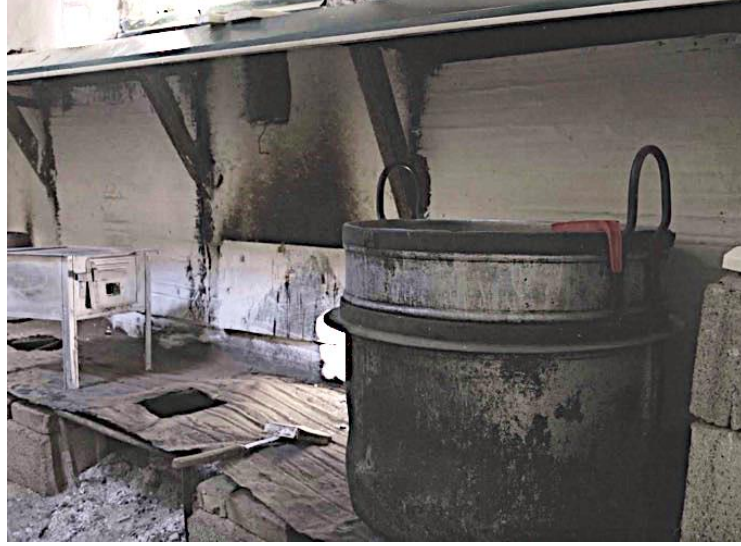

Görsel 2. Nefes defteri (Fotoğraf: Erdem Özdemir)

Köyde bulunan Dikmen Baba Bektaşi Tekkesi, sakinlerinin özel günlerde ziyaret ettiği ve uygulamaların gerçekleştirildiği kutsal bir mekandır. “Bugün Makedonya’da Bektaşi tarikatına bakıldığında Kanatlar’daki Dikmen Baba tekkesinin en fazla destekçiye (cemaate) sahip olduğu görülür. Onlar ayinlerini günümüze kadar birkaç yüz yıl boyunca sürekli olarak uygulayan kişilerdir” (Trayanovski, 2022: 12). Haziresinde Dikmen baba ile pek çok mezarın bulunduğu tekke, özellikle Muharrem ayında kurban kesilip, lokma dağıtılan bir ziyaretgâhtır. Ziyaretimizden yaklaşık bir hafta önce idrak edilen On Muharrem gününde bu tekkenin aşhanesinde pişirilen lokmanın dağıtıldığını saha rehberimizden öğrendik. Köyün ve tekkenin manevi önderliğini sürdüren Veli Baba (Demiroski), eşi Pambo Hanım ve onların yönlendirdiği bir diğer kaynak olan Atem Ali Hanım, törenlerde nefesler okuyan ve bu yönüyle de öne çıkmış kişilerdir. İlk olarak işlettiği bakkal dükkanında ziyaret ettiğimiz Veli babanın oğlu bize köy hakkında genel bilgileri sözlü olarak aktarmış, köyü ve tekkeyi ziyaret edebilmemiz için oğlu

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

Cem Demiroski'yi Çağırıp bize rehberlik yapmasını istemiştir. Şimdi, Kanatlar köyünde yaptığımız görüşmeler ve aldığımız kayıtlar üzerinde duralım.

Görsel 3. Dikmen Baba Tekkesi Aşevi

Kanatlar köyünde kendisinden nefes derlediğimiz iki kadın kaynağın okuduğu türküler; bu yörenin müziği hakkında genel bir kanaate varmamızı sağlayacak nitelikte olmuştur. Tüm Makedonya Türklüğünü kapsayan saha çalışmasının bir bölümünü oluşturan Kanatlar köyü örnelemi, özellikle kadın kaynaklardan ezgi derleme hususunda en az zorlandığımız yer olmuştur. Kaynakların yanına torunları olan bir rehberle gitmek (Cem Demiroski) ilk karşılaşmayı güvenilir kılmıştır fakat ezgi seslendirme hususunda yolumuzu açan öncelikli unsur burada seslendirilen ezgilerin türkü değil “nefes”, gündelik değil “törensel” olmasıdır. Hem dini bir vecibeyi yerine getirme bilinci hem de sürekli tekrarlanan dini törenlerde gerçekleştirilen icralardan sağlanan pratik, kadınların ön planda olduğu müzik odaklı saha çalışmalarında yaşanan kimi zorlukları doğrudan aşmamızı sağlamıştır. Herhangi bir çalgı eşliği olmaksızın sadece vokal tarzda seslendirilen nefesler, iki kaynağın da ayrı mekân ve zamanlarda gerçekleştirilen kayıttta, ellerinde bulunan ve içerisinde nefeslerin sözlerinin yer aldığı bir kitaptan yararlanmışlardır. Her ne kadar farklı coğrafyalarda bulunsalar da Alevi-Bektaşi müziklerinin söz yapısı, tüm mensupları ve kolları birbirine bağlayan en temel varlıktır.

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşî Nefeslerinin İncelenmesi**

Görsel 4. Dikmen Baba Tekkesi

Anadolu'nun en doğusunda bulunan bir Alevi köyü ile Balkanlardaki bir Bektaşî Türkmen köyünde icra edilen nefes ve deyişlerin sözleri aynı havuzdan seçilmektedir. Şiirleriyle bu havuzu besleyen aşık, ozan, baba, dede, Abdal vb. adlarla andığımız şairlerin hemen hepsi Anadolu'da yaşamış ya da doğmuştur ve istisnasız hepsinin ve eserlerinin dili Türkçedir. Pek çoğu sadece şair değil Bektaşilik yolunda temsil kabiliyetine sahip olmuş birer yol ulusu olarak da görülmektedir ve bu nedenle şiirlerine de kutsallık atfedilmektedir. Söz varlığı, Türkiye sahasında da hem Alevi-Bektaşî nefes ve deyişleri arasında hem de farklı yörelerde bulunduğu için farklı müziksel dokuya sahip olan Alevi deyişleri arasında türdeşlik yaratmaktadır (Özdemir, 2021: 77). Türkiye'de icra edilen Bektaşî nefeslerinin sözlerinin Alevi deyişleriyle aynı olmasına karşın üslup, form ve çalgısal tercih neticesinde iki farklı müzikal yapı ortaya çıkmaktadır. Söz yapısının benzer olmasına rağmen özellikle Orta ve Doğu Anadolu Alevi deyişleriyle, Akdeniz ve Ege kıyılarında yaşayan bir diğer Alevi Türkmen grup olan Tahtacıların müzikleri de belirgin farklılık içermektedir. Sonuç olarak Bektaşî edebiyatı başlığı altında ele alabileceğimiz bir söz dağarının varlığından bahsedilebilir. Müziksel açıdan ise durum farklı işleyebilmektedir.

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

Görsel 6. Dikmen Baba Tekkesi

Herhangi bir milli kültür dairesinde varlık gösteren herhangi bir zümre, adları ve temel doktriner kaynakları ne olursa olsun yaşadıkları kültür evreninin birer parçası ve tamamlayıcısıdır. Örneğin Aşık müziği olarak adlandırdığımız icra üslubu ve ezgi dağarı, aşıkların bulunduğu yörelerin müziklerinin bazen sözel doku bazen de performans türüyle özellik kazanmış bir alt grubudur. Benzer şekilde Erzincan Alevi Türkmenlerinin müziği de Erzincan'ın genel müziksel yapısından farklı değildir. Bu bağlamda Balkanlarda Bektaşi Türkler tarafından icra edilen müzik de Rumeli ya da Balkan Türk müzikleri genel başlığının altında değerlendirilmesi gereken kültürel unsurlardır. Yani Makedonya Türklerinin müziklerini ele aldığımızda Kanatlar Köyünde icra edilen nefeslerle, İştîp'in Şaşvarlı köyünden bir Yörük (Sünni) kadın kaynaktan derlediğimiz türkülerin müziksel benzerliğinin olması bizi şaşırtmadığı gibi müziğin coğrafi olmaktan öte milli kültür ile ilgili bir yapı olduğu yönündeki düşüncelerimizi de pekiştirdi. Ancak elbette Bektaşilik Türk kültürü içerisinde ve de müziğin etkin rol oynadığı ayrı bir kültürel koridor olduğu için çeşitli farklılıkların olmaması da düşünülemez.

Kanatlar Köyünde kaynaklardan derlediğimiz nefeslerden biri, Derviş Ali adında bir 18. Yüzyıl Bektaşi şairine ait. Türkiye'de de farklı ezgilerle seslendirilen bu eser, Kanatlar Köyü'nde aşağıdaki gibi icra edilmektedir.

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşî Nefeslerinin İncelenmesi**

AĞLAYA AĞLAYA GELDİK MURADA

Söz: Derviş Ali - Ezgi: Anonim
Yöre : Makedonya Kanatlar Köyü
Kaynak: Pambo Demiroski

Derleyen: Erdem Özdemir & Cüneyt Arslan
Derleme Tarihi: Ağustos 2022
Notaya Alan: Erdem Özdemir

♩ = 100

Ağ la ya ağ la ya gel dik mu ra da hü Ağ la ya ağ la ya
gel dik mu ra da Ver bi zim mu ra dı
Şah Hı dır ba ba dost Dik men ba ba
Ver bi zim mu ra dı Şah Hı dır ba ba
dost Dik men ba ba

Senin dervişlerin semahı döner
Pişirmiş özünü kazanda kaynar
Hakikat kanisin çerağın yanar
Ver bizim muradı Hıdır Baba
Dost Dikmen Baba

Dergahına geldim ben derviş oldum
Hakikat madenin ben anda buldum
Tuttular elimden imana geldim
Ver bizim muradı Hıdır Baba
Dost Dikmen Baba

Derviş ol ey kardeş düşme inade
Safi kıl gönlünü olasin sade
Benliği terk etmiş varmış murade
Ver bizim muradı Hıdır Baba
Dost Dikmen Baba

Şekil 1. Ağlaya Ağlaya Geldik Murada

Türkünün ses skalası, hüseyini makam dizisinin işlendiği, mikrotonal bir yapıdadır. Bu yapı Türk Halk müziğinin temel dizilerinden biri olarak kabul edilmektedir (Ayas, 2018: 38). Makedonya Türkleri her ne kadar başta Akordeon gibi tampere sistemin etkin olduğu çalgılarla yüzyıllardır işitsel bir süreç yaşamış olsa da mikrotonal aralıklara hakimiyetleri bir kültürel izolasyonun sonucu olarak görülmelidir. Kırsalda ya da merkezden uzakta ve geleneksel şartlarda yaşam süren kitlelerin, kanonik süreçlerden etkilenme oranı düşüktür. Özellikle doğduğu andan itibaren ninnilerle, oyun şarkılarıyla, türkülerle, ilahilerle ve dinlenen bu esvapta müziklerle, müziksel belleğe yer etmiş aralıklar, amatör ve yaş almış, yani müzisyen olmayan insanlar için

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşî Nefeslerinin İncelenmesi**

kolay değişmez, aslında hiç değişmez. Sistematik bir kanon sürecinden sonra, yeni nesillerde istenilen sonuca ulaşılabilir ancak sahada gördüğümüz kişilerin hiçbirinde böyle bir etki görmedik. Makedonya alan araştırmasında kırsalda derlediğimiz hemen tüm ezgilerde ses sisteminin Türkiye’den farksız şekilde işlenmekte olduğuna tanıklık etmiş bulunmaktayız. Herhangi bir çalgı eşliği olmadan[‡] müziksel belleklerinde var olan bu aralıkları vokal olarak aktarmış olmaları, yukarıda da değindiğimiz etkili bir müzikal kanon sürecinden geçmemiş olmalarına da bağlanabilir. Türkü bu haliyle herhangi bir Anadolu Türk ezgisinden farklı değildir.

Bir diğer benzerlik ise icra biçimidir. İki farklı zaman ve mekânda kaydettiğimiz iki kaynak da aynı nefes defterinin farklı kopyalarına bakarak, farklı şiirleri, yukarıdaki ezgiyle seslendirmiştir. Türkiye’de Aşıkların icra biçimlerinde sıkça karşılaştığımız, uygun herhangi bir söze hazırda bulunan ezginin döşenmesi durumu burada da geçerli. Bu uygulamanın şartlarından biri, şiir ve müziğin metrik yapılarının uygunluğunu bilmektir. Kaynakların bu hususta belirli bir müziksel düzeyde olduğunu görmüş bulunmaktayız.

Aşağıda paylaşacağım diğer üç nefes de benzer şekilde Türk müziği ses sistemine uygun biçimde, ancak Rumeli Türkülerinin genel ezgisel yapısı içerisinde seslendirilmiştir. Türkülerin sözleri yine Türk, Alevi-Bektaşî ozanları, Pir Sultan Abdal (16.yy) ve Genç Abdal’a (19.yy) aittir. Birinin sözlerinin sahibi ise bilinmemektedir.

[‡] Kanatlar Köyü Bektaşiliği ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda burada nefesler okunurken çalgı eşliği olmadığı ifade edilir. Biz Veli Baba’ya bu soruyu sordumuzda “varmış eskiden, şimdi olmuyor” yanıtını aldık. Görüşmenin devamında ise nefesleri çalgısız okuruz şeklinde bir ifade kullandı. Nefeslerin çalgı eşsiksiz icrasının bir usul olmadığı, bu durumun pek çok Makedonya Türk köyünde olduğu gibi burada da çalgı çalan, eğitimini veren ve devamlılığı sağlayan birlerinin ya da kurumsal bir yapının olmamasından kaynaklandığı ve zamanla buna alışılmış olduğu kanaatimizi ifade edelim.

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

YOL İÇİNDE YOL SORARSAN

Söz: Pir Sultan Abdal - Ezgi: Anonim
Yöre: Makedonya - Kanatlar Köyü
Kaynak: Pambo Demiroski

Derleyen: Erdem Özdemir & Cüneyt Arslan
Derleme Tarihi: Ağustos 2022
Notaya Alan: Erdem Özdemir

♩ = 100

Yol i çin de yol so rar san Yol i çin de
yol so rar san Yol Mu ham med A li nin dir
Din Mu ham med A li nin dir Yet miş i ki
dil i çin de yet miş i ki dil i çin de
dil Mu ham med A li nin dir yol Mu ham med A li nin dir

Kani bizden evvel gelen
Beş vakit daima kılan
On parmağı rahman olan
El Muhammed Ali'nindir.

Varma cahilin yanına
Uğrarsın çerhin seline
Lanet Yezid'in canına
Din Muhammed Ali'nindir

Cennet kapısı açıldı
Misk ü amberler saçıldı
Bağ ü bağçede açıldı
Gül Muhammed Ali'nindir

Söyler Pir Sultanım söyler
Hakkın birliğini birler
Doğmuş aleme parıldar
Nur Muhammed Ali'nindir.

Şekil 2. Yol İçinde Yol Sorarsan

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

Muhammed Ali Kuluyuz

Yöre: Makedonya/Kanatlar Köyü
Kaynak: Pembo Demiroski

Derleyen: Erdem Özdemir & Cüneyt Arslan
Derleme tarihi: Ağustos 2022
Notaya Alan: Cüneyt Arslan

Mu ha med A li ku lu yuz Ha cı Bektaş bül bü lü
yüz Ba hm Sul ta nın gü lü yüz Bek ta şı ler
der ler bi ze

Evvel Hacı Bektaş Veli
Balım Sultan kurdu yolu
Dile geldi Muhammed Ali
Caferiler derler bize

Ben pirime döndüm yüzümü
İmamlardır Balım Sultan
Dile geldi Muhammed Ali
Kızılbaşlar derler bize

Şekil 3. Muhammed Ali Kuluyuz

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşî Nefeslerinin İncelenmesi**

DERVİŞ OLDUK TEKKEDE

Söz: Genci Abdal - Ezgi: Anonim
Kaynak: Atem Ali

Derleyen: Erdem Özdemir & Cüneyt Arslan
Derleme tarihi: Ağustos 2022
Notaya alan: Erdem Özdemir

♩ = 100

Der viş ol duk tek ke de
ol hü da nın yo lun da Ol hü da nın yo lun da
Ha cı yız biz Mek ke de
Ha ne da nın yo lun da Ha ne da nın yo lun da

Müslümanın şanıyız
Biz kulu kurbaniyız
Kafirin düşmanıyız
Mustafa'nın yolunda

Biz faniyi nideriz
Gördüğümüz' örteriz
Hak'k'a doğru gideriz
Murtaza'nın Yolunda

Biz yalanı kovmuşuz
Fenâ şeklin soymuşuz
Gerçeklere uymuşuz
Evliyanın yolunda

Hakka benzer halimiz
Perhiz tutar dilimiz
Gayre varmaz elimiz
Hak Rıza'nın yolunda

Genci Abdal biçare
Biz aşğz didare
Söylemeyin ağıyare
İllallah'ın yolunda

Şekil 4. Derviş Olduk Tekkede

Sonuç

Çoğunlukla saha çalışması çıktıkları, gözlem, yorumlama, mukayese ve tarihsel kaynak taraması üzerine inşa etmeye çalıştığım bu yazıya ilişkin çıkardığım sonuçlar aşağıdaki gibidir. Türkiye'de kentli ve Türk Sanat Müziği üslubu ile icra edilen Bektaşî müziklerinin kanonik bir repertuar halinde bulunmasına karşın, Kanatlar Köyünde çalgısız ve Türk Halk Müziği icra töresince söylenen ve bu yönüyle de Türkiye'deki Alevi deyişlerinden farklı olmayan nefeslerin yeniden inşa süreci canlıdır. Makedonya Türklerini kentli ve kırsal bağlamda ayrı ayrı değerlendirdiğimizde türdeş bir kültürel yaşam tarzına sahip oldukları görülmüştür. Bu türdeşlik ezgisel belleklerinde de hakimdir. Bektaşî Türklerin kullandığı ezgiler farklı köylerdeki Bektaşî olmayan Türklerin kullandıklarından dizi ve ezgisel kurulum açısından farklılık arz

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

etmemektedir. Buna karşın ritüel bağlamda icra edildiklerinden dolayı Bektaşi nefeslerinin sözlerinde hâkim olan, yolun söylem ve terminolojisi farklıdır. Türklerin yaşadığı Şaşvarlı, Dorfulu, Bekirli, Aşağı Banisa, Konçe vb. diğer kırsal bölgelerde müziğe eşlik eden sözler genellikle anonim halk şiirinin temel formu olan mâni şeklindedir ancak Kanatlar Köyü Bektaşi nefeslerinin sözleri aşık şiiri formundadır. Bu sözel doku, tür ve şekil olarak Türkiye Alevi-Bektaşilerinin kullandıkları ile benzerlik hatta aynılık gösterir. Benzer şekilde Makedonya Türklerinin müziksel dağarı ve ses varlığı, Türkiye Türklerinininkiyle de bugün oranda örtüşmektedir. Bu müziksel örtüşme sadece İstanbul'un Batısından başlamamakta; Bektaşilik koridoru ile Orta ve Doğu Anadolu'ya kadar uzanmaktadır. Bunu, Türk Kültürü içerisinde bir alt kültürel yapı olarak da değerlendirebileceğimiz Bektaşiliğin söylem koridorunun izolasyonu sağlamıştır. Daha genel manada ise ortak tarihsel ve kültürel köken, hiç kopmayan iletişim, başta bağlama olmak üzere ortak kullanılan çalgılar ve yayın organları üzerinden gerçekleşen dinleme pratikleri, bu devamlılığın temel nedenleri arasındadır.

Makedonya Bektaşi Türklerinin, Türkiye'deki Alevi-Bektaşilerden farklı şekilde, Bektaşiliği öncelikli kimlik olarak benimsemeleri, Aleviliğin bir kimlik söylemi ifadesi olarak bu sahaya etkin biçimde girmemiş olduğunu göstermektedir. Bunun temel nedeni ise Aleviliğin, Türkiye'de Bektaşiliğe nazaran daha yakın dönemde yaygınlaşmış bir adlandırma olması ve Makedonya Türklerinde bir kimlik ifadesi olarak benimsenecek kadar yaygınlık kazanmamış olmasıdır. Köprülü, Atalay ve Melikoff'un kabul ve ifade ettiği, Bektaşiliğin kentli Aleviliğin kırsal bir yapı ve tanımlama olması durumu, Makedonya Türkleri özelinde geçerli değildir zira her iki bağlamda da mensupların, tek bir kimliği benimsedikleri, bununla birlikte kırsalda sürdürülen Bektaşilik eksenli kültürel yaşamın, Türkiye'deki Alevilikten bir farkı olmadığı tespit edilmiştir. Türkiye'de resmî olarak sürdürülen, tekke odaklı bir Bektaşilik olmadığından Makedonya'daki etkin Bektaşi tekkeleri ile bir kıyaslama imkânı olmamıştır. Fakat Türkiye Aleviliği ile Makedonya kırsalında sürdürülen Bektaşiliğin aynılığını destekler nitelikte, Türkiye'de Cem Evi olarak görülen yapıların benzerlerinin Makedonya'da tekke olarak görüldüğü ve ziyaret ettiğimiz Dikmen Baba Tekke'sinin iç ve dış görünümü, imkanları ve kullanılış biçimi açısından Cem Evlerinden farklı olmadığı tespit edilmiştir. Aynı durum Tetova'daki Harabati Baba Tekkesi için geçerli değildir zira bu yapı büyüklüğü, iç ve dış avluları ve zaviyeleri ile Türk tekke yapısının tüm özelliklerini ve ihtişamını göstermektedir.

Öz tanımlamada üst kimlik olarak Türk, sonrasında ise Türkmen, Yörük, Karamanlı ve Bektaşi gibi Anadolu Türklüğünden farklı olmayan ifadeleri benimseyen; ayrıca yaşam ve düşünce biçimi açısından Türkiye'nin "ileri kültür uçları" olan Balkan ve özelde Makedonya Türklüğü, tüm kültürel sahalarda olduğu gibi müzik alanında da derinlemesine gerçekleştirilecek yeni çalışmalara ihtiyaç duymaktadır.

Kaynakça

**Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşi Nefeslerinin İncelenmesi**

Afmataj, L. Bektaşiliği, A., Başlangıcı, G., & Durumu, G. (2009). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Arslan, C. (2023). Balkanlarda Arnavutça Mevlit İcrasının Makam Kullanımı Bağlamında Değerlendirilmesi: "Kuzey Makedonya-Gostivar Alan Araştırması Örneği. Etnomüzikoloji Dergisi, 6(1), 27-42.

Atalay, B. (2015) Bektaşilik ve Edebiyatı, Ötüken Yayıncılık, İstanbul

Ayas, G. (2018). Müziği boğan gürültü: İdeolojinin kısıkcındaki" Musiki". İthaki Yayınları.

Balat, G. (2019). Makedonya-Kanatlar Köyünde Söylenen Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 1(1), s. 34-45.

Çelik, M.B. Çağdaş Türk Dünyası, Nobel yayıncılık, Ankara

Erol, A. (2009). Müzik üzerine düşünmek. Bağlam.

Gölpınarlı, A. (1963). Alevî-Bektâşî: nefesleri.

Hamzaoğlu.Y. (2010) Balkan Türklüğü (Cilt I). Üsküp: Logos, s. 36-37.

Karatay, O. (2017). Türklerin Kökeni, Kripto Kitaplar.

Levin, Theodore Craig. 1996. The Hundred Thousand Fools of God: Musical Travels in Central Asia (and Queens, New York). Bloomington: Indiana University Press.

Melikoff, I. (2009). Uyur idik uyardılar: Alevilik-Bektaşilik araştırmaları. Demos yayınları, İstanbul

Ocak, A. Y. (2018). Türk Sufiliğine Bakışlar: Türkiye'de Tarihin Saptırılması Sürecinde. İletişim Yayınları.

Ocak, A. Y. (2021). Sarı Saltık: Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü, Alfa Yayınları, İstanbul

Ong, W. J. (1995). Sözlü ve Yazılı Kültür, çev. Sema Postacıoğlu, Banon Yayınları, İstanbul.

Özdemir, E. (2021) Hacı Bektaş Kitabı, Bektaşî Nefeslerinin Türk Halk Ve Sanat Müzikleri Açısından İncelenmesi, İhlamur Kitap, Kayseri, s. 67-74

Treyanovski, V. (Çev. Selda Ahmed) Kanatlarda Bektaşi Tarikatı, Studenski Servis, Üsküp

Görüşmeler

Cem Demiroski, *Ağustos 2022, Kanatlar Köyü*

***Makedonya Kanatlar Köyü Örneğinde
Bektaşiliğin ve Bektaşî Nefeslerinin İncelenmesi***

Veli Demiroski, *Ağustos 2022, Kanatlar Köyü*

Pembo Demiroski, *Ağustos 2022, Kanatlar Köyü*

Atem Ali, *Ağustos 2022, Kanatlar Köyü*

Abdulmuttalip Bekiri, *Ağustos 2022, Tetova (Kalkandelen)*